

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

**БОГДАНОВИЧ О.А., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Основною забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її агропромислового комплексу, насамперед, його головної сфери - сільського господарства.

The basis of national food safety and food independence in the modern world is an effective and sustainable development of agriculture, especially its main areas - agriculture.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Продовольча безпека є органічною складовою економічної безпеки, яка в узагальненій формі визначається спроможністю чи неспроможністю країни самостійно протистояти загрозам національним економічним інтересам. Найбільш загрозливим в надзвичайній ситуації може стати руйнування механізму господарювання – розрив сфери виробництва та грошового обігу, послаблення кредитно-банківської системи, згорання фондового ринку, інвестиційної діяльності, різке зниження платоспроможного попиту населення та підприємств, послаблення податково-бюджетної системи тощо. Ці загрози, в першу чергу, впливають на рівень продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські та зарубіжні учені. Серед українських авторів слід виділити Ю. Білика, П. Борщевського, В. Гейця, Л. Дейнеко, О. Кочеткова, І. Лукінова, Р. Маркова, Г. Мостового, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина, Вороніна В., Дегтяр А., Гунського Б. та ін. Серед зарубіжних теоретиків питаннями забезпечення продовольчої безпеки займалися В. Балабанов, Е. Борисенко, Е. Серова та ін.

Формулювання цілей статті. Перегляд й уточнення складу критеріїв, застосовних до оцінки регіональної продовольчої безпеки; визначити проблеми для формулювання пріоритетних напрямів державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека є однією із складових національної безпеки господарства.

Взагалі, потрібно аналізувати всі види економічної безпеки та їх взаємозв'язки. У стратегічному плані економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Основне завдання держави в контексті забезпечення економічної безпеки - створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів.

Негативні тенденції у енергетичному, соціальному та фінансовому блоках призвели до погіршення стану економічного потенціалу країни. Актуальною проблемою економічної безпеки є забезпечення належного стану аграрного сектора.

Рівень рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах за останні три роки по Україні зріс з 13,4 % у 2008 році до 21,1 % у 2010 році. Зокрема, по рослинництву цей показник зріс з 19,6 % (2008 р.) до 26,7 % (2010 р.), по тваринництву – з 0,1 % (2008 р.) до 7,8 % (2010 р.). Незважаючи на складну ситуацію, яка відбувається у продовольчому секторі, а також, беручи до уваги, що сільське господарство - єдине серед основних галузей національної економіки, яке залишалося збитковим протягом останніх років, можна казати, що є всі можливості для розширеного відтворення у цьому напрямку.

Не втрачає актуальності проблема забезпечення якості продовольства, яке постачається на споживчий ринок, особливо з огляду на те, що значні території України постраждали від різних техногенних забруднень. Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили.

Зміст поняття продовольчої безпеки як для національного, так і для регіонального рівня повинен розкриватися в системі критеріїв і показників, що дають змогу всебічно охарактеризувати її поточний стан, динаміку і тенденції зміни. Необхідність вироблення такої системи визначається об'єктивними потребами управління продовольчою безпекою на регіональному рівні, при цьому особливо важливою є наявність формалізованих критеріїв і показників, що дозволяють як якісно, так і кількісно оцінити рівень продовольчої безпеки конкретного регіону. Такі показники можуть слугувати як базою для порівняння стану продовольчої безпеки в окремих регіонах

і країні в цілому, так і основою для формулювання цілей державного регулювання АПК і продовольчого ринку та прийняття управлінських рішень (вироблення плану дій у стратегічній і короткостроковій перспективі).

Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції за регіонами складає: у Харківській області цей показник зріс з 9 % (2008 р.) до 17,6 % (2010 р.), але у 2009 році становив 3,2 % за рахунок збиткової галузі тваринництва (-5,3 %). Найкращі показники рентабельності сільськогосподарської продукції на період 2010 року були в Кіровоградській області (40,7 %), Миколаївській (35,8 %), Київській (31,1 %), Запорізькій (30,6 %). Показники в Закарпатській області найгірші – (-13,3 %).

Запорукою ефективності регіональної системи продовольчої безпеки (забезпечення якої є багатоаспектною проблемою і передбачає врахування багатьох чинників) є наявність процедур комплексної діагностики її стану, яка дає змогу врахувати взаємозв'язок різних чинників.

Адекватна система показників повинна характеризувати стан основних чинників продовольчої безпеки. Пропонується розглянути такі найважливіші чинники: рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування; стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення; обсяги і структура експорту-імпорту продовольства в регіоні, які характеризують міжрегіональний аспект відтворення; якість і безпека продовольства.

Найважливішим показником рівня продовольчої безпеки слугує калорійність добового раціону харчування населення (і пов'язана з нею загальна кількість продуктів харчування на душу населення), тобто показник обсягу споживання (у стратегічному або натуральному еквіваленті) і відповідності його міжнародним нормам.

Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу в період з 1990 по 2010 роки спочатку мало тенденцію зниження до 2000 року: з 2811 кг сільськогосподарської продукції (1990 р.) до 1584 кг (2000 р.), а вже у 2010 році цей показник досяг 2192 кг. Продукція м'яса з 3 кг (у 2005 р.) знизилася до 1,9 кг (у 2010 р.), продукція молока – з 18,3 кг на одну особу знизилася до 17,5 кг (2010 р.), хлібобулочних виробів з 48,1 кг (2005 р.) до 39,4 кг (2010 р.). Виробництво олії збільшилося з 29,3 кг (2005 р.) до 40,4 кг (2010 р.).

Для характеристики стану споживання продовольства в регіоні можуть бути розглянуті такі показники: склад і структура населення

регіону, що дають змогу виявити частку міського і сільського населення, населення працездатного віку, пенсіонерів, а також очікувану тривалість життя при народженні; величина прожиткового мінімуму, вартість мінімального продовольчого кошика порівняно із середньомісячною зарплатою і виплатами соціального характеру, середньомісячною пенсією, купівельна спроможність населення; розподіл грошових доходів у суспільстві, калорійність і структура місячного раціону харчування, середнє споживання основних продуктів харчування, співвідношення з раціональними нормами харчування, динаміка і рівень цін на продукти харчування; розвиненість інфраструктури торгівлі продуктами харчування, структура роздрібної торгівлі.

Для характеристики потенціалу агропромислового комплексу регіону пропонується використання таких показників:

- рівень і структура виробництва найважливіших видів продукції рослинництва і тваринництва та продуктів харчування в динаміці;
- стан матеріально-технічної бази АПК;
- питома вага сільського господарства у валовому регіональному продукті;
- індекс співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (диспаритет цін);
- питома вага витрат сільськогосподарських товаровиробників;
- стан соціальної інфраструктури села;
- розміри державної підтримки аграрного сектора;
- показники формування регіонального продовольчого фонду;
- наявність і стан природних ресурсів сільськогосподарського призначення.

В червні 2011 року відбулося засідання "круглого столу" "Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України", у ході якого розглянуто тенденції та проблеми аграрного виробництва в Україні, а також пріоритети розвитку аграрного сектору у контексті завдань забезпечення продовольчої безпеки України - пріоритетність завдання розвитку аграрного сектору України у здійсненні державної політики щодо реформування вітчизняної економіки, відмічена безперспективність сировинної орієнтації вітчизняного АПК і зроблено наголос на необхідності вироблення загальнодержавного довгострокового підходу щодо модернізації вітчизняного аграрного сектору і забезпечення якості аграрної продукції.

На сьогодні аграрний сектор в Україні є соціальним донором

усього українського суспільства, який стримує інфляційні процеси в економіці, обмежуючи власну рентабельність. Важливе значення має здійснення державою соціальної продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення, що дозволило б, з одного боку, стимулювати попит на ринку, а з іншого – підвищити рівень життя населення країни, держава має також сприяти зниженню вартості кредитних ресурсів для аграрного сектору, які в Україні є набагато дорожчими порівняно з європейськими країнами, також існує важливість адресної підтримки аграрного сектору з боку держави, що відповідало б пріоритетам, визначеним у Програмі економічних реформ Президента України, необхідність розвитку крупного бізнесу, який має можливість залучати великий капітал в аграрний сектор, і малого бізнесу, який виконує соціальну функцію, на важливості застосування антимонопольної політики в аграрній сфері.

Законопроект №8053 «Про внесення змін до закону України «Про державну підтримку сільського господарства України (щодо особливостей здійснення експорту об'єктів державного цінового регулювання)» від 2 лютого 2011 року фактично спрямований на закріплення за державою монополії на експорт сільськогосподарської продукції. Втім, економічна теорія та міжнародний досвід свідчать про те, що такі дії можуть мати нищівні наслідки для розвитку сектору.

Проблема продовольчої безпеки є складною і багаторівневою, а тому має розглядатись і вирішуватись на різних взаємопов'язаних ієрархічних рівнях, кожен з яких має свої специфічні завдання та засоби їх вирішення.

Головним чинником стабільного розвитку виробництва та експорту продукції АПК України є випереджувальна реакція на динамічні процеси, що відбуваються на світовому ринку. В умовах, коли економіка України, починаючи з 2008 року, функціонує відповідно до норм і правил Світової організації торгівлі (СОТ), статусом пріоритетного розвитку виробництва, активізації експорту є динамічне нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції, розширення зовнішніх ринків, подальший розвиток внутрішнього ринку та зміцнення продовольчої безпеки країни, що потребує необхідність пошуку та обґрунтування нового напрямку основоположних факторів розвитку галузі.

Продовольча безпека країни не буде досягнута, якщо:

- населення країни забезпечено екологічно чистими і корисними продуктами харчування вітчизняного виробництва на 60-80 %;
- ціни на ці продукти основній масі трудового населення не

доступні;

— стратегічні запаси продовольства виснажені або відсутні;

— виробничі потужності не дозволяють нарощувати випуск продовольства.

Підводячи підсумок, можна сказати, що продовольча безпека – це, перш за все, забезпечення певного вітчизняного рівня виробництва, або повне самозабезпечення, або підтримку критичного мінімуму. Критерії оцінки рівня продовольчої безпеки дозволяють встановлювати гранично-критичну межу продовольчої залежності від зовнішнього ринку.

Сьогодні проблему продовольчої безпеки держави необхідно розглядати у трьох аспектах:

1. Фізична доступність продовольства – це наявність продуктів харчування на всій території країни в кожний момент часу та в необхідному асортименті;

2. Економічна доступність продовольства – це рівень доходів незалежно від соціального статусу і місця проживання громадянина, який дозволяє купувати продукти харчування на мінімальному рівні споживання;

3. Безпека продовольства для споживачів – це запобігання виробництва, реалізації та споживання неякісних харчових продуктів, здатних завдати шкоди здоров'ю населення.

З метою підвищення ефективності державного регулювання АПК як чинника забезпечення продовольчої безпеки необхідно:

— усунення диспаритету цін в процесі обміну між сільським господарством та його постачальниками матеріально-технічних ресурсів, підвищення платоспроможності селян, рівня і якості їх життя та праці;

— створення фінансово-кредитного механізму, адекватного сучасним умовам і завданням розвитку аграрного сектору;

— прийняти реальні заходи по зниженню податкового навантаження на підприємства АПК з тим, щоб підприємства отримали достатні власні кошти для модернізації виробництва;

— проводити політику протекціонізму, забезпечити захист вітчизняного сільськогосподарського виробника за рахунок митних тарифних і нетарифних заходів з урахуванням умов, що накладаються майбутнім приєднанням Росії до СОТ.

— сприяти розвитку інтеграції, створення великих конкурентоспроможних компаній, надавати державним агропромисловим корпораціям-монополістам 60-70% виділених галузі

бюджетних коштів.

Висновки. фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її агропромислового комплексу, насамперед, його головної сфери - сільського господарства. Саме високоінтенсивне та високоефективне функціонування останнього визначає рівень виробництва аграрної продукції і сировини, а отже - й споживання основних продуктів харчування, від чого залежить здоровий фізичний та психічний розвиток населення. Концепція продовольчої безпеки повинна враховувати об'єктивно існуючі основні суперечності в економічній сфері, сучасний стан та перспективи сталого розвитку економіки України. Створення методологічних основ системних досліджень проблем продовольчої безпеки необхідно вести з врахуванням ступеню загроз національним інтересам України, їх вагомості з точки зору можливого впливу та наслідків реалізації, стану та тенденцій розвитку продуктивних сил України.

Література.

1. Горбунов Г. Региональные аспекты обеспечения продовольственной безопасности России / Г. Горбунов // АПК: экономика, управление. — 2008. — № 9. — С. 9–12.

2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Лукінов І.І, Саблук П.Т. "Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України" І.І.Лукінов, П.Т.Саблук // Економіка України. – 2000. - № 9. - С. 62-81.

4. Манзій І.Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз / І. Б. Манзій // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. — Суми : СНАУ, 2008. — Вип. 8/1 (31). — С. 27–31. — (Серія: Економіка та менеджмент).

5. Пашина А. Обеспечение продовольственной безопасности региона / А. Пашина, А. Горюнова, А. Цветкова // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2008. — № 6. — С. 45–48.

6. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М.Й.Хорунжий // Економіка АПК. – 2003. - № 6. – С. 146-152.

7. Шевченко О.О. Оцінка національного рівня продовольчого споживання // Міжнародний управлінський форум „Управління сьогодні та завтра” 15-16 травня, 2008 / Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. 2008. – № 3 (II) спецвипуск. – Хмельницький, 2008. – С. 191-194.